

УДК: 368 (045)

DOI: 10.36919/2312-7812.2.2023.71

*Н.В. Корчак, О.М. Гинда,
Р.А. Крамченко, В.В. Гресик*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Метою статті є аналіз сучасного стану страхового ринку України, дослідження особливостей його функціонування в умовах складної макроекономічної ситуації та викликів, які мають місце протягом кількох останніх років, а саме пандемії коронавірусу (COVID-19) та повномасштабного вторгнення росії на територію нашої країни, що триває з 24 лютого 2022 року.

Дослідження здійснено на підставі застосування наступних методів: теоретичного узагальнення (для виявлення проблем, які виникли на сьогоднішньому етапі розвитку страхового ринку), статистичного (для дослідження показників, які характеризують діяльність страхових компаній), порівняльного аналізу (для визначення динаміки показників роботи страхового ринку протягом визначеного періоду), абстрактно — логічного (для формулювання висновків та пропозицій, а також визначення необхідних заходів задля удосконалення та оптимізації державного регулювання страхового ринку України).

У процесі дослідження було виявлено, що пандемія коронавірусу та економічна криза в 2020 році помірно вплинули на страховий ринок. Їх наслідком стало зниження деяких показників діяльності страхових компаній протягом нетривалого періоду та їх стабілізація і навіть відновлення вже в IV кварталі 2020 року. Було відзначено вплив епідемії COVID-19 на поведінку клієнтів страхових компаній, що проявився в зростанні попиту на медичне страхування і страхування життя. Водночас ряд вітчизняних страхових компаній відреагували створенням нових програм із захисту населення від коронавірусу та впровадженням у свій бізнес нових технологій.

У 2021 році спостерігалось зростання страхового ринку. Відбулося збільшення обсягів валових страхових премій та страхових виплат, покращення показників операційної діяльності страховиків, помірний приріст обсягів активів, прийнятих активів та страхових резервів. Однак з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну умови роботи страховиків суттєво ускладнилися. Обсяги діяльності страхових компаній скоротилися майже на третину. Обсяги вихідного перестрахування скоротилися вдвічі, а обсяги перестрахування — в 4 рази. Найбільший спад основних показників припав на кінець I кварталу. У II кварталі падіння тривало, але вже було менш стрімким.

На підставі проведеного дослідження зроблено висновок, що поява нових викликів вимагає подальших теоретичних напрацювань, удосконалення нормативно — правової бази з урахуванням ключових вимог законодавства Європейського Союзу та принципів Міжнародної асоціації органів страхового нагляду (IAIS), розвитку системи управління та посилення державного контролю стосовно діяльності страхових компаній.

The purpose of the article is to analyze the current state of the insurance market of Ukraine, to study the peculiarities of its functioning in the conditions of a complex macroeconomic situation and challenges that have been taking place over the past few years, namely the coronavirus pandemic (COVID-19) and the full-scale invasion of Russia on the territory of our country, which continues from February 24, 2022.

Our research has been conducted using the following methods: theoretical generalization (to identify problems that have arisen at the current stage of the development of the insurance

market), statistical (to study the indicators that characterize the activity of insurance companies), comparative analysis (to determine the dynamics of the indicators of the insurance market during defined period), abstract – logical (for formulating conclusions and proposals, as well as determining the necessary measures to improve and optimize the state regulation of the insurance market of Ukraine).

During the research, it has been found that the coronavirus pandemic and the economic crisis in 2019-2022 had a moderate impact on the insurance market. Their consequence was a decrease in some indicators of the activity of insurance companies for a short period and their stabilization and even recovery already in the IV quarter of 2020. The impact of the COVID-19 epidemic on the behavior of customers of insurance companies was noted, which was manifested in the growth of demand for health insurance and life insurance. At the same time, a number of domestic insurance companies responded by creating new programs to protect the population from the coronavirus and introducing new technologies into their business.

On the basis of the conducted research, it has been concluded that the emergence of new challenges requires further theoretical studies, improvement of the regulatory and legal framework taking into account the key requirements of the legislation of the European Union and the principles of the International Association of Insurance Supervisory Authorities (IAIS), the development of the management system and strengthening of state control over the activities of insurance companies.

Ключові слова: страхування, страховий ринок, страхові компанії, страхові премії, страхові виплати, страхові резерви, активи страховиків, пандемія COVID-19, повномасштабне вторгнення.

Key words: insurance, insurance market, insurance companies, insurance premiums, insurance payouts, insurance reserves, insurers' assets, COVID-19 pandemic, full-scale invasion.

Постановка проблеми. Страхування сьогодні належить до найважливіших сфер діяльності, забезпечуючи функціонування ринкової економічної системи кожної держави. Будучи регулятором відтворювальних процесів на макро- та макrorівнях, страхування виступає важливим інструментом забезпечення безперервності, стабільності розвитку суспільного виробництва а також головним засобом захисту бізнесу та добробуту громадян. У період становлення ринкової економіки зростає потреба у страховому захисті суб'єктів ринку та можливості її задоволення.

Тривалий період визначальною тенденцією розвитку страхового ринку України було збільшення активів страхових компаній, покращення їх якості та розширення спектру страхових послуг. Проте діяльність страховиків протягом кількох останніх років була ускладнена економічною кризою, пандемією COVID-19, а також повномасштабним вторгненням росії 24 лютого 2022 року. З огляду на це, головним завданням нашого дослідження є вивчення наслідків впливу вказаних вище негативних чинників. Аналіз сучасного стану вітчизняного страхового ринку, динаміки основних показників, які характеризують роботу страхових компаній, їх тенденції, дадуть можливість визначити перспективи подальшого розвитку та заходи щодо удосконалення та оптимізації в контексті нових викликів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми формування розвитку страхового ринку України на різних етапах його розвитку висвітлюються в працях багатьох українських та зарубіжних дослідників, зокрема: М. Александрової, В. Базилевича, О. Гаманкової, О. Залєтова, Г. Пурій, О. Ромащенко, С. Осадця, Н. Фесенко, О. Філонюка, Л. Яремченко та ін. Однак сьогодні вітчизняний страховий ринок функціонує в дуже складних умовах, коли одночасно проявилася низка суттєвих ризиків, зумовлених складною економічною ситуацією, пандемією коронавірусу, воєнними

діями та окупацією значної території країни. Деякі з них вже перебувають в полі зору дослідників. Так, проблеми функціонування страхового ринку в умовах пандемії COVID-19 висвітлюють Боднар О. А., Хоренженко В. В., Татаренкова Ю. [1], на необхідності модернізації ринку страхування в умовах пандемії наголошує Лука П. В. [6], аналізують сучасний стан, визначають проблеми та перспективи розвитку Кондрацька К. В. [3], Корнилюк Р. [4], Король С. [5] та ін. Однак постійні зміни поточної ситуації розширюють спектр існуючих та появу нових викликів, що вимагає подальших теоретичних напрацювань та досліджень у цій сфері.

Метою статті стало дослідження впливу вказаних вище негативних чинників на основні показники роботи вітчизняного страхового ринку, визначення особливостей діяльності страхових компаній в умовах сучасних викликів та визначення першочергових заходів щодо створення умов та можливостей для подальшого розвитку страхового ринку України.

Виклад основного матеріалу. Слід відзначити, що пандемія COVID-19 та економічна криза у 2020 році помірно вплинули на діяльність страховиків. З другого кварталу 2020 року відбулося деяке зниження показників діяльності страхових компаній, пов'язане з першим запровадженням карантинних заходів та локдауну, загальним спадом ділової активності і в деяких випадках неготовністю компаній переорієнтувати свою роботу на дистанційний електронний формат без втрати якості надання послуг. Загалом обсяги страхових премій не зменшувались під час карантинних обмежень та навіть зберегли тенденцію до зростання, хоча їх приріст скоротився майже вдвічі: з +20% (2019/2018) до +12% (2020/2019) [7].

Виплати страхових відшкодувань зросли на 9% у наростаючому підсумку 2020/2019. І хоча у II кварталі мало місце тимчасове падіння обсягів виплат (-14%), вже в наступному кварталі вони не тільки відновились, а й перевищили попередній рівень.

У IV кварталі мала місце стабілізація як страхових премій (+4%), так і страхових виплат (-2%), при цьому виплати фізичним особам зростали з кварталу в квартал.

Структура страхового портфеля у 2020 році залишалася сталою. Традиційно найбільша частка припадала на автострахування (ОСЦПВ, Зелена карта, КАСКО) – 35% страхових премій. Частка видів особистого страхування (ДМС, страхування від нещасних випадків, страхування життя) склала 31%.

Слід відзначити, що епідемія коронавірусу значною мірою вплинула на поведінку клієнтів страхових компаній. Як наслідок, на ринку страхування зріс попит на медичне страхування та страхування життя. Частка страхових премій з цих видів страхування у 2020 році, порівняно з 2019, зросла на 2% та 3% відповідно.

Ряд вітчизняних страхових компаній, зокрема, «Провідна», «ARX», «USI», «ІНГО», «ТАС» та «Країна» створили окремі програми по захисту населення від коронавірусу, за кожною з яких передбачена виплата страхової суми застрахованій особі у випадку розладу здоров'я через зараження вірусом COVID-19 чи смерті внаслідок інфікування вірусом COVID-19 [8].

В умовах пандемії особливо важливим став розвиток нових методик надання страхових послуг, технологічні розробки, інтегрування технологій у страховий бізнес.

Негативними наслідками пандемії для страховиків стали: скорочення частки страхових премій по авіа-страхуванню та страхуванню майна; зменшення кількості контр-

актів, що стосуються страхування нового авто; складність в організації віддаленого обслуговування клієнтів співробітниками страхової компанії, а саме оцінювачів страхових збитків; ліквідація малих страхових компаній, які не змогли організувати якісні онлайн-сервіси.

Однак можна стверджувати, що пандемія коронавірусу мала й позитивні наслідки для діяльності вітчизняних страховиків. Саме вона надала новий поштовх для розвитку в українських громадян культури страхування, розуміння важливості таких послуг, насамперед стосовно страхування життя та здоров'я. З огляду на це можна стверджувати, що більшість страхових компаній змогла пристосуватися до нових умов та знайти рішення для стабільного функціонування в умовах економічної небезпеки [6].

У 2021 році страховий ринок України зріс на 8,2%. Рівень виплат life-сектору склав 13%, non-life -38%. Чисті премії зі страхування життя, як і раніше, стрімко зростали, а з ризикового страхування, навпаки — зменшувалися.

Традиційно найбільшими за обсягом страхових премій були авто страхування (КАСКО, ОСЦПВ та Зелена картка) та особисте страхування (медичне та життя).

За результатами 2021 року ризикові страховики поліпшили показники своєї операційної діяльності і ризикове страхування залишилося прибутковим.

Страховики життя нарощували інвестиційні доходи протягом усього 2021 року. Доходи від інвестування в державні цінні папери надалі зростали, тоді як доходи від депозитів суттєво скоротилися.

Протягом 2021 року страховий ринок продемонстрував помірний приріст обсягів активів (+5,7%), прийнятих активів (+8,9%) та страхових резервів (+11,7%). Традиційно приріст зазначених показників був забезпечений більшою мірою за рахунок зростання в сегменті life. При цьому активи life-страховиків зростають постійно, незважаючи на коронакризу.

Активи non-life страховиків дещо скоротилися. Проте, якщо проаналізувати активи ринку не в цілому, а в розрізі активів тих страховиків, які залишились на ринку, то вони постійно зростають [9].

Суттєве ускладнення умов роботи страховиків відзначається з початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну наприкінці лютого. Однак, як засвідчило опитування, проведене Національним банком, вітчизняний страховий ринок продовжував працювати. Для цього більшість страховиків здійснила евакуацію своїх співробітників у більш безпечні регіони країни і забезпечила віддалену роботу персоналу, а також збереження технічних засобів та баз даних.

У своїй діяльності сьогодні страховики потерпають від військових дій на території нашої країни, що проявляється в суттєвому зниженні обсягів продажів, особливо через роздрібні канали. Крім цього, є багато запитів клієнтів щодо відтермінування чергових страхових платежів та розірвання договорів страхування.

Через переміщення, тимчасове захоплення ворогом територій та фізичне знищення об'єктів нерухомості, скорочується кількість центрів обслуговування клієнтів. Існують проблеми з організації врегулювання страхових випадків у тих регіонах, де ведуться бойові дії, проведення оглядів транспортних засобів, отримання та належне оформлення оригіналів документів, необхідних для отримання страхової виплати, виклик поліції на місце ДТП.

Ринок страхування життя, незважаючи на війну, продовжує працювати. Усі 13 страхових компаній провадять свою діяльність, обслуговують клієнтів та здійснюють страхові виплати. Поряд з цим відзначається суттєве зменшення надходжень страхових платежів, існують обмеження в діяльності компаній, зумовлені складнощами організації зв'язку та роботи персоналу, ускладненим доступом до офісів та оригіналів документів, що ускладнює здійснення страхових виплат, передовсім внаслідок смерті осіб, застрахованих на тимчасово окупованих територіях [2].

Загалом з початку військової агресії страховий ринок зменшився на 5 учасників сегменту non-life і сьогодні на вітчизняному страховому ринку працюють 140 страховиків, з них 13 — компанії зі страхування життя. Станом на 30.06.2022 загальний обсяг активів страховиків у порівнянні з початком року (до військової агресії), майже не змінився (+2,2%) і склав 65,7 млрд.грн. Також не зменшилися ні розміри прийнятних активів, ні обсяги сформованих страхових резервів (36,6 млрд.грн.).

Страховий ринок продемонстрував помірний приріст прийнятних активів (+2,2%), а у компаній, що звітують — вони зросли дещо більше (+3,2%).

Військова агресія проти України майже не вплинула на структуру прийнятних активів страховиків, зокрема:

- частка ОВДП зросла з 27,9% на початку 2022 року до 31,1% на 01.07.2022 р.;
- частки коштів, розміщених на депозитних рахунках скоротилися з 24,8% до 21,3%, а на поточних рахунках зросла з 5,0% до 5,8%;
- частка прийнятної дебіторської заборгованості збільшилася з 7,0% до 7,7%;
- частка найбільш ліквідних та безпечних прийнятних активів (кошти в банках, ОВДП, кошти в МТСБУ) з початку року істотно не змінилися і становили 65% станом на 01.01.2022 року та 66,1% станом на 01.07 2022 року).

Протягом дії воєнного стану страховики не тільки не зменшили, але й наростили обсяги ліквідних активів — з 14,9 млрд. грн. до 17,2 млрд. грн. (+15%). Приріст відбувся переважно за рахунок збільшення обсягів коштів, розміщених у банках іноземних банківських груп з 5,1 млрд.грн. до 7,7 млрд. грн. (+51%). У структурі розподілу коштів страховиків між групами банків відбулися зміни на користь саме банків іноземних банківських груп.

Обсяг сформованих страхових резервів у I півріччі 2022 року залишився сталим (36,6 млрд. грн.). Традиційно приріст страхових резервів мав місце у сегменті life.

Аналіз обсягів діяльності вітчизняних страховиків за даний період виявив скорочення ринку майже на третину. Так, загальні підписані премії у I півріччі 2022 року порівняно з I півріччям 2021 року зменшилися на 28% і склали 17,8 млрд. грн., зокрема у сегменті non-life на 29%, а в сегменті life - на 15%.

Обсяги сплачених страхових виплат та відшкодувань у I півріччі 2022 року скоротилися у сегменті non-life на 32%. На зменшення обсягів страхових відшкодувань вплинуло зниження частоти заявлених випадків з ОСЦПВ та КАСКО.

Рівень виплат залишився без змін і склав 34%.

Динаміка показників за останні 4 квартали свідчить, що найбільший спад обсягів діяльності вітчизняних страховиків припав на кінець I кварталу 2022 року. У II кварталі падіння продовжувалось, але воно було менш стрімким. Це свідчить про те, що страховики змогли організувати та налагодити роботу в умовах воєнного стану.

Операції вихідного перестраховування у першій половині 2022 року скоротилися вдвічі: з 4,7 млрд. грн. до 2,3 млрд. грн. (- 51%). Його частка в загальних страхових преміях зменшилася з 19% до 13%. Водночас міжнародні страховики значно збільшили права вимоги до перестраховиків. Обсяги перестраховування всередині країни скоротилися в 4 рази (з 1,9 млрд. грн. до 0,5 млрд. грн.).

Певні зміни відбулися у структурі страхового портфеля. Якщо в першому півріччі 2021 року 36% припадало на автостраховування (ОСЦПВ, Зелена карта, КАСКО), то в період військової агресії частка цих видів страхування зросла до 44%, хоча обсяги наданих послуг зменшилися з 8,9 до 7,6 млрд. грн. Найбільш суттєво збільшилася частка «Зеленої карти». За період війни цей вид страхування зріс на 76%. Якщо станом на 01.07.2021р. у структурі страхового портфеля цей вид страхування становив 0,9 млрд.грн., то на 01.07.2022 р. — 1,5млрд. грн.

Частка особових видів страхування (ДМС, страхування від нещасних випадків, страхування життя) склала 31%.

У структурі страхового портфеля найбільше скоротилися обсяги страхування майнових та вогневих ризиків (- 60%), фінансових ризиків (- 64%) та КАСКО (- 30%).

Загалом у I півріччі 2022 року ризикові страховики виявили високу прибутковість. Значну роль у цьому відіграло помітне скорочення витрат (крім операційних). Значний прибуток за підсумками 2 кварталу отримали страховики життя.

Слід відзначити, що частка найбільших страхових компаній (суспільно важливих страховиків), до яких належить 11 СК, складає 58,0% страхових премій та 97% страхових зобов'язань. Ці страхові компанії мають традиційно кращу якість прийнятих активів, серед яких 74,2% припадає на кошти в банках та ДЦП. Найбільший обсяг ДЦП (44,7%) концентрується саме в цих компаніях і сформований у т.ч. за рахунок придбання військових облігацій. Тому можна стверджувати, що фінансово стійкі страхові компанії навіть в умовах війни підтвердили свою життєздатність, змогли налаштувати роботу, продовжувати свою діяльність та забезпечувати виконання своїх зобов'язань перед споживачами.

Висновки. Вітчизняний страховий ринок, маючи значний потенціал для розвитку, протягом кількох останніх років не мав можливості його реалізовувати та повноцінно працювати, адже функціонує у вкрай несприятливих умовах, спричинених економічною кризою, пандемією COVID-19 та воєнними діями в Україні. Сьогодні необхідна адаптація до цих викликів. Важливим є створення умов та нових можливостей для подальшого розвитку страхового ринку, удосконалення та оптимізації державного регулювання в контексті нових викликів. Проведене нами дослідження виявило, що фінансово стійкі страхові компанії навіть у цих складних умовах продовжували діяльність та забезпечували виконання своїх зобов'язань. Отже, першочергового значення набуває підтримання платоспроможності та фінансової стійкості страховиків. Тому першочергова увага регулятора повинна бути спрямована на приведення вимог до платоспроможності страхових компаній у відповідність Solvency I, контроль за дотриманням фінансових нормативів щодо платоспроможності, запровадження вдосконалених методик розрахунку страхових резервів для можливості в т. ч. системного контролю за їх достатністю.

1. Боднар О. А., Хоренженко В. В., Татаренкова Ю. Функціонування страхового ринку України в умовах пандемії COVID-19. Ефективна економіка. 2020. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8268> (дата звернення: 27.09.2022 р.); 2. Департамент нагляду за ринком небанківських фінансових послуг Управління нагляду за страховим ринком. Огляд страхового ринку України за I півріччя 2022 року. URL: <http://bank.gov.ua> (дата звернення: 07.10.2022 р.); 3. Кондрацька К.В. Страховий ринок України: аналіз та перспективи розвитку. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/23_2_2019ua/18 (дата звернення: 20.09.2022 р.); 4. Корнилюк Р. Проблеми та перспективи розвитку страхового ринку України. URL: <http://www.epravda.com.ua/columns/2022/01/26/681790> (дата звернення: 20.09.2022 р.); 5. Король С. Сучасний стан та перспективи розвитку страхового ринку України. URL: <http://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/2021/6565656985> (дата звернення: 27.09.2022 р.); 6. Лука П.В. Модернізація ринку страхування України в умовах пандемії Економіка та суспільство. 2021. Вип. № 25. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/271> (дата звернення: 20.09.2022 р.); 7. Підсумки діяльності страхових компаній за 2019 рік. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/sk/2019_rik (дата звернення: 27.09.2022 р.); 8. Результати аналізу звітності страховиків за 2020 рік. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/ (дата звернення: 27.09.2022 р.); 9. Результати аналізу звітності страховиків за 2021 рік. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/ (дата звернення: 27.09.2022 р.); 10. Статистика страхового ринку України. URL: <https://forinsurer.com/stat> (дата звернення: 20.09.2022 р.); 11. Тенденції на ринку страхування життя 2019 URL: <https://financer.com.ua/strahuvannya-zhittya-2019> (дата звернення: 07.10.2022 р.); 12. Страховий ринок України в 2019 році. Основні тренди у страхуванні. URL: <https://www.insa.com.ua/uk/blog/chto-zhdyot-strahovoj-rynok-ukrainy-v-2019-godu-osnovnye-trendy> (дата звернення: 20.09.2022 р.).

1. Bodnar O. A., Horenzenko V. V., Tatarenkova Y. (2020) Funktsionuvannya strakhovogo runku Ukrainy v umovah pandemii COVID-19. Efektyvna ekonomika. 2020. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8268> (access date: 27 September 2022); 2. Departament naglyadu za rynkom nebankivskih finansovih poslug. Upravlinnya naglyady za strahovim rynkom. Oglyad strakhovogo rynku Ukrainy za I pivrichchya 2022 roky. URL: <http://bank.gov.ua> (access date: 07 October 2022); 3. Kondratska K. V. (2019) Strahoviy rynek Ukrainy: analiz ta perspektyvy rozvytku. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/23_2_2019ua/18 (access date: 20 September 2022); 4. Kornilyuk R. (2022) Problemy ta perspektyvy rozvytku strakhovogo rynku Ukrainy. URL: <http://www.epravda.com.ua/columns/2022/01/26/681790> (access date: 20 September 2022); 5. Suchasniy stan ta perspektyvy rozvytku strakhovogo rynku Ukrainy. URL: <http://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/2021/6565656985> (access date: 27 September 2022); 6. Lyka P. V. (2021) Modernizatsiya rynku strahuvannya Ukrainy v umovah pandemii. Ekonomika ta suspilstvo. 2021. № 25. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/271> (access date: 20 September 2022); 7. Pidsumky diyalnosti strahovyh kompaniy za 2019 rik. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/sk/2019_rik (access date: 27 September 2022); 8. Rezultaty analizu zvitnosti strahovykiv za 2020 rik. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/ (access date: 27 September 2022); 9. Rezultaty analizu zvitnosti strahovykiv za 2021 rik. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/ (access date: 27 September 2022); 10. Statystyka strakhovogo rynku Ukrainy. URL: <https://forinsurer.com/stat> (access date: 20 September 2022); 11. Tendentsii na rynku strahuvannya zhittya 2019. URL: <https://financer.com.ua/strahuvannya-zhittya-2019> (access date: 27 September 2022); 12. Strahovyi rynek Ukrainy v 2019 roci. Osnovni trendy u strahyvanni. URL: <https://www.insa.com.ua/uk/blog/chto-zhdyot-strahovoj-rynok-ukrainy-v-2019-godu-osnovnye-trendy> (access date: 20 September 2022).